

УДК 373.55

РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЯКОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ – СТРАТЕГІЯ СУЧАСНОЇ ЛІЦЕЙСЬКОЇ ОСВІТИ

Кондрашова Лідія

У статті розглядаються аспекти розвитку особистісного потенціалу ліцейств і вчителя засобами навчання, становлення їх суб'єктної позиції як основи творчого рішення пізнавальних проблем; конкретизується вплив факторів на розвиток творчих якостей особистості, форми і структурні компоненти дидактичної системи, умови, що забезпечують її вплив на удосконалення творчого потенціалу особистості і ефективність навчання у розвитку творчих якостей учасників освітнього процесу.

Ключові слова: *особистість, творчі якості, фактори впливу, проблемно-інноваційна сфера навчання, структура і форми дидактичної системи, умови ефективності.*

Постановка проблеми. Демократизація суспільства, створення інтелектуального простору, де б мали місце духовні цінності, мораль, креативний досвід і творче відношення до реалій оточуючого світу ускладнює функції освіти і підвищують вимоги до підготовки творчої особистості у всіх типах навчальних закладів. Освіта має бути фактором становлення духовної і творчої особистості, здатної активно брати участь в перетворенні суспільства на демократичних началах.

У підготовці підростаючого покоління до життя має місце протилежність між установками на модернізацію освітнього процесу і реаліями передачі соціального досвіду підростаючому поколінню, процесом збагачення знань і потоком інформації.

У навчальних закладах накопичення інформації попереджує процес її усвідомлення, ідентифікації з культурними цінностями, що негативно впливає на якість освіти, реалізацію її у формуванні творчої особистості.

Аналіз останніх досліджень. Формуючу функцію освіти спрямовано на формування особистісних якостей підростаючого покоління, продуктом якої є свідомість і поведінські пріоритети [1]. На думку М. Шеллера, «Освітнім є не той, хто багато знає, чи той, хто може відповідно законам максимально бачити і керувати процесами. У першому випадку – це вчений, у другому – дослідник. Освітнім є той, хто оволодів структурою власної особистості» [2, с. 46].

Мета статті – обґрунтування факторів впливу освітнього процесу на розвиток творчих якостей особистості, структурних компонентів дидактичної системи і умов її ефективності.

Виклад основного матеріалу. Ліцейська освіта є фактором творчого розвитку особистості, збагачення її духовних і моральних якостей. У зв'язку з цим задача ліцею – спрямувати навчальний процес на формування творчої особистості кожного ліцеїста, розвиток його креативності, активності, самостійності, створення умов для самореалізації можливостей і його здібностей, надати освітньому процесу ціннісно-діяльний характер. Кожний учень, який оволодів навчальною програмою, має розвивати здатність використовувати знання в розвитку горизонтів індивідуальної свідомості, перетворювати набуту інформацію в духовні, а в майбутньому, в професійні цінності й особистісні смисли. Освітній процес має відповідати критеріям особистісно спрямованої освіти, серед яких виділяють: розвиток «Я-ідеального» (творчі здібності в структурі його особистості); якісний приріст креативності (рухливість, гнучкість, оригінальність, новизна); ціннісно-сміслові відношення до різних видів діяльності і життєвих реалій. На основі вимог особистісно-орієнтованої і практико-спрямованої освіти було проведено експертну оцінку особистісних якостей, необхідних для забезпечення творчого становлення особистості з позицій ліцеїстів і вчителів (табл. 1).

Таблиця 1

Особистісні якості в оцінках суб'єктів освітнього процесу

Ліцеїсти	Особистісні якості	Вчителі
1	Почуття гумору	12
2	Взаємопорозуміння	7
3	Справедливість	13
4	Практичні уміння і навички	2
5	Повага до іншого	4
6	Знання навчального предмета	1
7	Інтелектуальний рівень	3
8	Терпіння	8
9	Тактовність	5
10	Комунікабельність	11
11	Свобода вибору дій	9
12	Ерудиція	6
13	Пізнавальні інтереси й потреби	10

З таблиці 1 можемо побачити, що очікування ліцеїстів і вчителів діаметрально протилежні, хоча такі якості, як практичні вміння і навички, терпіння, повага до іншого, комунікабельність, свобода вибору дій є «зоною комфорту». На творчість ліцеїстів впливають не тільки особисті якості, але й те, як вони проявляються у різних навчальних ситуаціях. У ході дослідження було виявлено, які фактори впливають на творчий стан особистості в навчальному процесі. Встановлено, від яких факторів залежить самостійність, креативність, прояв творчих здібностей у навчальному процесі (табл. 2).

Таблиця 2

Фактори, що впливають на ефективність становлення творчої особистості (в оцінках ліцеїстів й учителів, %)

Фактори	учителі	ліцеїсти
Зміна традиційних форм навчання	30	32
Оновлення змісту навчальної інформації	28	29
Можливість вільного вибору курсів	32	54
Підвищення компетентності вчителя	43	62
Право бути самим собою	25	65
Можливість вибору вчителя	22	48
Зміна системи контролю знань учнів	30	25
Підвищення емоційної й етичної культури	50	30
Посилення творчого стилю діяльності на уроці	31	69
Свобода вибору способів рішення навчальних завдань	35	48
Використання різних способів стимулювання пізнавального інтересу й потреб	48	38

Із таблиці 2 можемо побачити, що в «зоні комфорту» знаходяться фактори зовнішньої організації навчального процесу (зміна змісту, форм, способів дій, засобів контролю).

Більш значуща різниця у поглядах ліцеїстів й учителів спостерігається у факторах, які присутні особистості і можливості прояву її творчого потенціалу в навчальному процесі. Зібрані матеріали дозволяють дійти висновку про необхідність пошуку механізмів активізації творчих здібностей кожного учня в навчальному процесі, створення необхідних умов для захисту прав особистості бути самим собою, вільно діяти відповідно власним пізнавальним інтересам, мати свободу вибору способів вирішення навчальних проблем; дозволяють стверджувати, що розвиток творчого потенціалу особистості є основою людиною відповідної освіти за умови:

- особистісної спрямованості, ціннісно-сміслового змісту навчальних дисциплін, переорієнтування набутих знань у знання-цінності й особистісні смисли;

- створення дидактичної системи, атмосфери взаємодії, співпраці і співтворчості ліцеїстів й вчителів у навчальному процесі;

- гармонізації інтелектуального й емоційного факторів, що забезпечують становлення креативної, духовно і морально багаті особистості, здатної бути самою собою і мати право на свободу вибору способів вирішення навчальних проблем, самостверджуватися і реалізуватися в творчу пізнавальну діяльність.

Ці умови дозволяють створити дидактичну систему, яка поєднує у своїй структурі такі компоненти:

- діагностування психологічного клімату й характеру міжособистісних відношень відносно кожного учасника освітнього процесу;

- прогнозування педагогічного впливу, взаємодії, співпраці і співтворчості в системі відношень «вчитель – учні», забезпечення кожному учаснику освітнього процесу психологічного комфорту, права бути самим собою, свободи дій;

- планування роботи, спрямованої на конкретну особистість, чітку рольову перспективу, активну діяльність і стимулювання її творчого зростання;

– регулювання й корекція взаємовідношень, зняття конфліктних ситуацій, забезпечення свободи вибору і дій, ситуацій успіху, формування адекватної реакції на педагогічний вплив;

– контроль взаємовідношень, ламання стереотипів в уявленнях, своєчасна педагогічна допомога, психологічна підтримка всіх учасників навчання.

Реалізація цих компонентів дидактичної системи обумовлює необхідність використання різних форм педагогічної роботи: консультації, практикуми педагогічної майстерності, семінари із подолання асоціальної поведінки учнів, тренінги, творчі проекти, що забезпечують творчий стиль діяльності вчителя, створення креативного середовища і можливості кожному ліцеїсту мати право бути самим собою, проявляти творчі здібності, збагачувати власну особистість шляхом свободи вибору і пізнавальних дій. Реалізація в системі методичного навчання різних тренінгів: «Розвиток комунікативних умінь», «Мотиви творчої діяльності», «Використання права бути самим собою», «Креативність і шляхи її розвитку», імітаційно-рольового тренінгу значно активізують творчість учителів і забезпечують можливість створення творчого педагогічного середовища, що позитивно впливає на становлення творчої особистості кожного ліцеїста.

Опитування, що було проведено серед ліцеїстів, свідчить, що 87,5% з них усвідомлюють вплив навчання на становлення їх ціннісних орієнтацій і особистісних смислів; 86% – важливість навчальних предметів у особистісному становленні; 65% пояснюють свої успіхи вмінням учитися; 63% стверджують, що психологічний комфорт і можливість свободи вибору способів рішення навчальних проблем позитивно впливає на розвиток творчих здібностей, самостійності і готовності до креативної діяльності. Прояв творчого потенціалу вони пов'язують з організацією навчального процесу й відношенням учителів до них як повноправних учасників, суб'єктів проблемно-інноваційної сфери пізнавальної діяльності.

Проблемно-інноваційна сфера навчання характеризується:

- ступенем «відкритості», що задає почуття перспективи, творчого становлення особистості;
- самостійністю, відповідальністю, креативністю й рефлексивністю, якостями, що забезпечують творчий підхід до рішення навчальних проблем;
- інноваційним характером, що стимулює саморозвиток кожного ліцеїста, формування творчого стилю діяльності, індивідуальності, ініціативи, внутрішніх сил і здібностей;
- діалогічністю, співпрацею і співтворчістю вчителів і учнів, що забезпечує обмін особистими смислами і творчим досвідом рішення навчальних проблем і реалізації різних видів діяльності.

У ході навчання необхідно забезпечувати умови для розвитку здібностей ліцеїстів: творчо й усвідомлено обирати способи пізнавальної діяльності; планувати, прогнозувати її результати, самостійно працювати з різними джерелами інформації, системно мислити, реалізувати проектну діяльність, оцінювати наслідки власних рішень. Реалізація цих умов передбачає не тільки структурування навчального матеріалу у вигляді мисленневих задач, але й використання різних технологій. Серед цих технологій виявляють:

- ігрові технології, які за допомогою ігор-драматизацій, етюдів, діалогів, диспутів, рольових ситуацій формують готовність ліцеїстів до нестандартного рішення навчальних проблем;
- технології реалізації ресурсів і резервів особистості як суб'єкта освітнього процесу засобами різних тренінгів, що впливають на рівень креативності, самостійності, рефлексивні здібності ліцеїстів;
- технології пошуку виходу із проблемних ситуацій: моделювання рольових ситуацій, тренінги **самоактуалізації**, розробки і захист творчих проектів, мозковий штурм, конкурси, творчі роботи.

Результатом цих технологій є розвиток самосвідомості ліцеїстів, бажання у подальшому вдосконалювати власні здібності з творчої діяльності,

формування установки на свободу дій, усвідомлення свого права бути самим собою, відповідальності за успішне становлення власної особистості.

Розвиток творчого потенціалу особистості – динамічний, складний процес, що вимагає використання активних способів організації навчання. Розвиток самостійності, пізнавальної активності, креативності, рефлексивності обумовлює створення в навчальному процесі ситуацій, які дозволяли їм учасникам активно діяти. У проблемних ситуаціях ліцеїст проявляє власну суб'єктну позицію, має право бути самим собою, вільного вибору способів рішення пізнавальних проблем. У ході моделювання проблемних ситуацій ліцеїсти і вчитель є повноправними учасниками освітнього процесу:

- кожен має інформацію для розв'язання проблемної задачі;
- кожен доповнює колективний пошук власними особистими результатами.

Проблемна ситуація поєднує у собі пізнавальний (зміст-умови і цілі-вимоги), інформаційний (пошук і обробка інформації), комунікаційний (методичне керівництво і психолого-педагогічна допомога). Єдність цих аспектів у проблемній ситуації забезпечує основу не тільки для засвоєння знань, але й для розвитку творчих якостей, способів креативних дій, які є характеристиками творчого потенціалу особистості. У ході пошуку виходу із проблемної ситуації, її учасники набувають досвід: активних пізнавальних дій; усвідомлення новизни й ефективності власних дій та рішень; зіставлення набутого результату із запланованими цілями (зразками творчої діяльності).

Пошук виходу з проблемних ситуацій обумовлює необхідність взаємодії навчального монологу й діалогу, гармонізації монологічних і діалогічних дій у ході оволодіння предметним знанням, що створює основу для розвитку творчих якостей особистості та нестандартного рішення навчальних проблем.

Навчальний діалог створює базу для творчого використання навчальної інформації в проблемних ситуаціях, усвідомлення їх складності і

суперечливості, динамічності, що стимулює потребу в нових знаннях, творчих способах дій і реалізації їх у практичній діяльності.

Успішне вирішення навчальних проблем обумовлюється рівнем творчого досвіду діяльності вчителя. Творчий педагогічний досвід як складне особистісне утворення поєднує в собі взаємодію підструктури знань (сукупність знань про педагогічну творчість, евристику, креативну діяльність, інноватику) і педагогічні уміння (синтезу, аналізу, узагальнення, креативних дій, оригінальних рішень). У цьому досвіді поєднані здібності, інтереси, спрямованість, смисли, цінності педагогічної діяльності [3, с. 55].

З метою розвитку творчих якостей особистості у ході навчальних занять створювалися проблемні ситуації, пошук виходу з яких здійснювався за алгоритмом: актуалізація смислу усвідомлення проблемної ситуації, мисленнева апробація стереотипу досвіду і поведінки, дискредитація сталих смислів у контексті виявлених суперечностей, інновація принципів прийняття рішень і поведінки, реалізації знову набутого смислу [4, с. 37].

У ході обговорення проблеми ліцеїсти передбачають різні способи подолання негативного емоційного фону навчальної діяльності, відзначають значущість творчого досвіду вчителя, його готовності до творчої діяльності. Пошуки виходу з проблемних ситуацій збагачують власний досвід їх творчої діяльності, установку на розвиток творчих якостей і збагачення творчого потенціалу як основи спілкування, успішного навчання, прояву активності, самостійності, креативності і рефлексивності. Виконання різноманітних завдань змінює характер навчальної діяльності (цілі, засоби, прийоми, способи і форми організації навчального процесу). Наповнення змісту цих завдань особистісним смислом стимулює виникнення в освітньому процесі «живого знання» (В. Зінченко), набуття особистісної значущості досвіду творчої діяльності. Ефективність проблемних ситуацій у розвитку творчих якостей учасників освітнього процесу значно зростає, коли вони моделюються в умовах психологічного комфорту, показниками якого є: задоволеність

навчанням і характером відношень з учителем, психологічна підтримка і сучасна педагогічна допомога, емоційно сприятливий клімат уроку.

Оздоровлення педагогічного середовища пов'язане з виробленням стратегії і тактики співпраці і співтворчості в рішенні навчальних проблем і досягнень запланованих результатів, подоланням конфліктних ситуацій, гармонізацією інтелектуальної і емоційної сторін навчання, своєчасним контролем і самоконтролем емоційного стану учасників освітнього процесу, навчальних досягнень і можливістю творчого самовираження особистості кожного ліцеїста.

Висновок. Формування творчої особистості, розвиток її творчих якостей буде протікати ефективніше, коли навчальний процес організовано на високому рівні складності, моделюванні проблемних навчальних ситуацій з передбаченням свободи вибору способів рішення навчальних проблем, поєднання форм внутрішнього і зовнішнього діалогу, різноманітних форм креативного навчання, надання учню права бути самим собою.

Розвиток творчих якостей особистості передбачає організацію навчання з орієнтацією на прояв логічного мислення, фантазії, уявленні, самостійності, рефлексивності, наполегливості в досягненні запланованих цілей, що характеризують творчий потенціал особистості і її готовність до творчої пізнавальної діяльності.

Список використаних джерел

1. Хайдеггер М. Філософія навчання XXI століття / М. Хайдеггер. – М., 1992. – С.117–130.
2. Шеллер М. Форми знання та освіта / М. Шеллер // Вибрані твори. – М., 1994.
3. Сенько Ю.В. Гуманітарні основи педагогічної освіти. – М., 2000.
4. Степанов С.Ю. Психологія рефлексії: проблеми і дослідження / С.Ю. Степанов, І.М. Семенов // Питання психології. – 1985. – № 3.

Кондрашова Лидия. РАЗВИТИЕ ТВОРЧЕСКИХ КАЧЕСТВ ЛИЧНОСТИ – СТРАТЕГИЯ СОВРЕМЕННОГО ЛИЦЕЙСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ

В статье рассматриваются аспекты развития личностного потенциала лицеистов и учителя в образовательной процессе, становления их субъектной позиции как основы творческого решения познавательных проблем. Конкретизируются факторы воздействия на развитие творческих качеств личности, формы и структурные компоненты дидактической системы, условия, что обеспечивают ее воздействие на усовершенствование творческого потенциала личности и эффективность развития творческих качеств участников образовательного процесса.

Ключевые слова: *личность, творческие качества, факторы воздействия, проблемно-инновационная сфера обучения, структура и формы дидактической системы, условия эффективности.*

Kondrashova Lydia. DEVELOPMENT OF THE CREATIVE QUALITIES OF PERSONALITY THE STRATEGY OF MODERN LYCEUM EDUCATION

The article deals with the development of the personal potential of the lyceum students and teachers in the process of education, the formation of their subjective position as the basis for the creative solution of cognitive problems. The factors of influence on the development of the creative qualities of the personality, the forms and structural components of the didactic system, the conditions that ensure its impact on improving the creative potential of the individual and the effectiveness of the development of the creative qualities of participants in the educational process are specified.

Key words: *personality, creative qualities, factors of influence, problem-innovative sphere of education, structure and forms of the didactic system, conditions of effectiveness.*